

НОВІ СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті досліджено стилістичну специфіку функціонування складнопідрядних речень причинової і допустової семантики в українських газетних текстах початку ХХІ ст., зумовлену засобом зв'язку підрядної частини з головною, місцем розташування та значенням наповнення предикативних частин, простежено нові тенденції використання цих типів складнопідрядних речень у різних газетних жанрах.

К л ю ч о в і с л о в а: складнопідрядне речення з підрядним причиновим, складнопідрядне речення з підрядним допустовим, причинові сполучники, допустові сполучники, каузальність, допустовість.

Складнопідрядне речення — це полісемантична структура зі специфічним експресивним потенціалом. Його стилістичні особливості зумовлені стилістичними характеристиками головної та підрядної частин, а також їхніх складників.

Складнопідрядні речення з детермінантними підрядними частинами досить повно досліджені в дисертаційних та монографічних працях з погляду реалізації ними різних семантико-синтаксичних відношень: причини¹, допустовості², часу³, умови⁴ тощо, а також ролі аналітичних сполучних засобів у вираженні семантики зазначених складнопідрядних речень⁵. Також з'ясовано стилістичні можливості складнопідрядних речень у цілому та в окремих функціональних стилях⁶. Проте цілісного функціонально-стилістичного аналізу складнопідряд-

¹ Дубовик Л. І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Донецьк, 2005.— 20 с.

² Кващук А. Г. Структурно-семантические типы сложных предложений уступительного соотношения в современном украинском литературном языке : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 1959.— 23 с.; Ковальова Н. О. Структурні, логіко-семантичні і функціональні типи допустових речень у сучасній науковій мові : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Д., 2005.— 18 с.

³ Талаш І. О. Функціонально-семантичне поле темпоральності в публіцистичних та інформаційних текстах : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Д., 2007.— 20 с.

⁴ Кубик М. Условные конструкции и система сложного предложения.— Прага, 1967.— 229 с.; Голоюх В. І. Семантико-грамматическая структура сложноподчиненных условных предложений в современном украинском литературном языке : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 1977.— 27 с.; Типология условных конструкций / Отв. ред. В. С. Храковский.— СПб., 1998.— 584 с.; Руденко Н. П. Семантико-синтаксична природа поля умовності в сучасній українській літературній мові : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 2002.— 20 с.

⁵ Ясакова Н. Ю. Грамматична семантика аналітичних сполучників підрядності у структурі складного речення : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 2001.— 20 с.

⁶ Ващенко В. С. Стилїстика речення в українській мові.— Д., 1968.— 158 с.; Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту.— К., 1970.— 306 с.; Формановская Н. И. Стилїстика сложного предложения.— М., 1978.— 240 с.;

них детермінантних речень в українських газетних текстах початку ХХІ ст. немає, і ця тема досі залишається актуальною.

Метою статті є виявлення специфіки функціонування складнопідрядних речень з підрядними причинами та допустовості в мовленні української преси початку ХХІ ст. Зокрема, серед основних завдань є: 1) виділення в сучасному українському газетному мовленні найуживаніших типів складнопідрядних речень з підрядними причиновими й допустовими; 2) з'ясування основних тенденцій у стилістичному функціонуванні зазначених синтаксичних одиниць на шпальтах сучасної української періодики; 3) висвітлення нових явищ у системі сполучних засобів як показників синтаксичних відношень між головною і підрядною частинами складнопідрядних речень з причиновим і допустовим значеннями; 4) простеження впливу засобів зв'язку, місця розташування предикативних частин, змістового складу компонентів на стилістичне забарвлення досліджуваних речень.

Об'єктом нашого дослідження є найуживаніші складнопідрядні речення з причиновими й допустовими частинами, вибрані з українських газетних текстів зазначеного періоду. Будуть проаналізовані нові тенденції функціонування згаданих речень, їхня семантична диференціація та стилістичне забарвлення, а також засоби поєднання предикативних частин.

Функціонально-стилістичне навантаження складнопідрядних детермінантних речень у сучасних українських газетних текстах пов'язують передусім із встановленням основного й другорядного в їхньому функціональному використанні, визначенням засобів зв'язку та послідовності розташування предикативних частин у складнопідрядному реченні, з'ясуванням їхньої комунікативної ролі в газетно-публіцистичному стилі.

Усупереч тенденції до переважання прислівних складнопідрядних речень, зафіксованій у газетному мовленні ХХ ст.⁷, нині в українській пресі помітне домінування складнопідрядних речень з детермінантними підрядними частинами. На нашу думку, це спричинено особливою здатністю їхньої будови передавати чіткість виражених думок, диференціювати їх, систематизувати, упорядковувати «всією гнучкістю своїх засобів»⁸. Детермінантні складнопідрядні речення спеціалізуються на вираженні багатьох обставинних відношень — причини, часу, допустовості, мети, умови, наслідку, порівняння, місця та відповідності, які по-різному актуалізуються на шпальтах сучасних українських газет: складнопідрядні причинові, допустові, часові, умовні речення вживають частіше, ніж інші.

Різноманітністю та багатоплановістю вияву в мовленні української преси початку ХХІ ст. характеризується категорія *причини*, оскільки у своїй значеневій парадигмі вона «охоплює значення підстави, мотиву, обґрунтування, аргументації, поштовху, стимулу, що свідчить про широкий асоціативний потенціал цієї категорії»⁹, її прагматичну здатність відтворювати не лише причинові відношення в певних подіях, фактах, життєвих реаліях, а й давати їм відповідну журналістську оцінку. Носієм і актуалізатором причинового зв'язку між преди-

Марич С. М. Стилістичний синтаксис української мови : Навч. посібник.— К., 1993.— 72 с.; Былинский К. И. Язык газеты. Избранные работы.— М., 1996.— 304 с.

⁷ Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ — початок ХХ ст.).— К., 1970.— С. 131; Ковальчук Н. С. Синтаксическая структура предложения в информационных текстах (на материале украинских газет, радио и телевидения) : Дис. ... канд. филол. наук.— Д., 1980.— С. 147–150.

⁸ Ващенко В. С. Знач. праця.— С. 120.

⁹ Дубовик Л. Формальні засоби реалізації категорії причини // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. «Лінгвістика» : Зб. наук. праць.— Херсон, 2005.— Вип. 2.— С. 224.

кативними частинами слугує причиновий сполучник як принципово важливий структуротворчий засіб, здатний впливати на змістові відношення компонентів. Він сприяє утворенню конструкцій, що поєднують дві семантичні лінії — основну й додаткову. Додаткове значення, виникнувши в межах конструкції, накладає свій відбиток і на маркер зв'язку, завдяки якому воно з'явилося й оформилося. Так створюється перспектива взаємодії і взаємозалежності формальних елементів та змісту складнопідрядного речення. Через тісні змістові зв'язки між елементами висловлення та комунікативну нерівність повідомлень у процесі викладу причинові складнопідрядні речення виявляють здатність до створення в газетному мовленні так званого ієрархічного типу розповіді.

Причинові сполучники як засоби зв'язку в складнопідрядних реченнях сучасного українського газетного мовлення мають істотне семантичне навантаження, вони не лише маркують відношення між предикативними частинами складного речення, а й ніби створюють їх. Причиновий сполучник не тільки відтворює причиново-наслідкові відношення, а й, будучи єдиним сигналом цих відношень, «породжує» у сприйманні читача причиново-наслідкову залежність між предикативними компонентами. Саме тому взаємовідношення між функцією сполучника і стилістичними властивостями складнопідрядного причинового речення постають як визначальні в їхній функціональній репрезентації на сучасних газетних шпальтах.

Активність використання речень із різними актуалізаторами причинової семантики неоднакова. Найуживанішими є спеціалізовані сполучники *оскільки*, *адже*, *бо*. Українські й російські вчені кваліфікують сполучник *оскільки* (рос. *так как, поскольку*) як такий, що має чітко окреслені ознаки книжного стилю¹⁰, а тому й закономірна його активність в українській газетній періодиці: «Цього разу “Україна молода” вирішила побувати в гостях у бойків Долинщини та Болехівщини, *оскільки* гуцулів традиційно більше показує й описує журналістська братія» (Україна молода, 20.01.2009, с. 15); «Цей горизонт зараз обстежений тільки частково, *оскільки* пошуки ускладнюються його затопленням» (Україна молода, 11.06.2008, с. 6); «...Карта, а тим паче атлас, є феноменальним винаходом людства, *оскільки* вміщену в них інформацію неможливо запам'ятати одній людині» (Урядовий кур'єр, 18.03.2008, с. 12). Конструкції зі сполучником *оскільки* в сучасних українських газетних текстах, як правило, мають стилістичне значення обгрунтування.

Для увиразнення логічного викладу думок журналісти зрідка послуговуються парним причиновим сполучником *оскільки... то*, розчленованість якого спричиняє актуалізацію наслідкового компонента і певне послаблення причинового. До того ж структура таких сполучників може ускладнюватися препозитивними протиставними сполучниками, що підсилює протиставлення і демонструє тісний зв'язок цього речення з попереднім контекстом, напр.: «...*Але* *оскільки* кожне наукове відкриття має свої плюси і мінуси..., *то* джин у пляшці і цього разу причаївся не з янгольської когорти» (Україна молода, 12.06.2008, с. 9); «*А* *оскільки* суспільство має негативи, *то* й представники цієї організації можуть вести себе відповідним чином — обманювати, брати хабарі, вести майже кримінальний бізнес» (День, 23.10.2007, с. 1).

¹⁰ Дубовик Л. Зазнач. праця.— С. 225; *Формановская Н. И.* Зазнач. праця.— С. 125; *Былинский К. И.* Зазнач. праця.— С. 170; *Грецакая Е. С.* Роль подчинительных союзов в формировании модальности сложноподчиненных предложений со значением обусловленности (условные и причинные конструкции) : Дис. ... канд. филол. наук.— Липецк, 2004.— С. 118.

Останнім часом у мовленні українських газет помітна активізація сполучника *адже* як формального маркера причиново-наслідкових відношень. Журналісти використовують його в конструкціях зі стилістичними характеристиками книжного, ораторського мовлення не лише для обґрунтування думки, логічного її пояснення, встановлення вірогідної причини й отримання потрібного висновку із створеної каузальної ситуації, а й для надання вислову модального відтінку пишномовності. Наприклад: «У Грузії починається потужне економічне зростання, *адже* ця країна завжди мала високо розвинутий культурний потенціал» (Освіта України, 08.02.2008, с. 4); «Треба вжити серйозних і рішучих заходів щодо поліпшення системи виконання покарань, *адже* вона спрямована на забезпечення безпеки громадян» (Урядовий кур'єр, 27.02.2008, с. 5); «Негативні прогнози аграрних аналітиків дали привід економістам чекати істотного прискорення інфляції, *адже* продукти харчування займають у структурі інфляції близько 60 %» (Українська газета, 11–17.10.2007, с. 1).

Синтаксичні одиниці з нейтральним щодо функціональних стилів мовлення причиновим сполучником *бо*¹¹ здатні до «реалізації значення предметної причини й значення логічного обґрунтування»¹². Семантичним стрижнем сполучника *бо* є прагматизм, який природно поєднується з основним модальним принципом каузальності — гарантією вірогідності факту, що перебуває в мотивувальній позиції. Цим зумовлена висока активність синтаксичних одиниць в інформаційних жанрах — дописах, коротких інформаційних повідомленнях, оглядах, коментарях, напр.: «Уже відмовилися ми від тендерів, *бо* тендер ми просто пройти не можемо» (Культура і життя, 12.12.2007, с. 9); «На них чекає суд, *бо*, за законом, батьки мають відповідати за неповнолітніх дітей» (Газета по-українськи, 26.05.2008, с. 3). Аналітичні та художньо-публіцистичні газетні жанри тяжіють до використання парцельованих або приєднувальних складних конструкцій зі сполучником *бо*, що послаблює зв'язок підрядної причинової частини з головною, проте робить мовлення експресивнішим, надає йому динамічних рис, пор.: «Тут і криється причина всіх наших криз та негараздів. *Бо* ці три комплекси — радше три недуги нищення нашої державотворчості. *Бо* ці недуги нині квітнуть у нас пишним цвітом» (Культура і життя, 07.10.2008, с. 7).

Складнопідрядні причинові речення зі сполучниками *тому що*, *через те що* уживають у всіх газетних жанрах, проте функціонально-стилістичне значення сполучника *через те що* дещо відмінне: він успадкував від прийменника *через* значення причини небажаного наслідку і приєднує підрядну частину з негативною оцінкою факту, про який ідеться в головній частині, чим надає складнопідрядному реченню модальної негативної оцінки. Пор.: «Це був хаос міжусобних війн, війн руйнівних, *тому що* вони нищили народний характер...» (Літературна Україна, 13.12.2006, с. 8); «*Через те що* школярик не може слухати та концентрувати увагу на завданнях, у нього погана успішність» (Високий Замок, 15.01.2009, с. 9); «На практиці це не вдалося зробити, *через те що* в Україні не розвинені механізми реалізації прав власника земельної ділянки» (Урядовий кур'єр, 11.05.2008, с. 4). Зауважимо також, що в сучасному газетному мовленні і досі переважають конструкції, де згадані складені сполучники розчленовані комою. Як зазначає А. П. Коваль, розчленованість сполучних засобів приводить до

¹¹ Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис : У 2 т. / За ред. Л. А. Булаховського. — К., 1951. — Т. 2. — С. 181.

¹² Дубовик Л. Знач. праця. — С. 225.

увиразнення категоричності причинових зв'язків¹³, що не властиво сучасним демократично спрямованим мас-медіа.

За нашими спостереженнями, у мовленні української преси початку ХХІ ст. помітне істотне зростання активності використання сполучника *позаяк*, який репрезентує «причину як єдино можливу, — поза конкуренцією з іншими»¹⁴. Цей сполучник на початку ХХ ст. уживався в мові преси, зокрема в західноукраїнських виданнях, як локальний засіб, а в радянський період, набувши негативного забарвлення, — у текстах з нейтральним стилістичним значенням зовсім не використовувався¹⁵. Сьогодні відбувається поступове повернення цього притаманного українській мові сполучника, а речення з ним вирізняються стилістичним відтінком книжності, пафосності і вживаються насамперед для реалізації значення логічного обґрунтування в текстах інтерв'ю, полемічних та передових статей, репортажів, напр.: «Як і передбачали експерти, усі ці позови були об'єднані в одне провадження, *позаяк* вимоги незгодних із результатами виборів по суті однакові...» (Україна молода, 23.10.2007, с. 4); «Більш практичним є «Словник нецензурної лексики», *позаяк* він подає чітко конкретне значення слова і синонімічний ряд» (Україна молода, 06.06.2008, с. 20); «Мовляв, у п'ятому класі дітям все одно доведеться переходити на російську, *позаяк* у школі бракує профільних учительських кадрів» (Україна молода, 03.10.2008, с. 2).

Транспонованими з розмовного та художнього стилів у сучасне українське газетне мовлення постають рідковживані причинові сполучники *а то*, *затим що*, засвідчуючи своїм функціонуванням тенденцію до урізноманітнення корпусу синтаксичних засобів, надання розповіді відтінку невимуженості, посилення семантико-стилістичного потенціалу складнопідрядних причинових речень, пор.: «Тому треба дотримуватися традицій, *а то* не зайдуть до хати і стоятимуть під вікнами...» (Молодь України, 04–10.01.2007, с. 5); «На цьому їхня робота зупинилася, *затим що* припинилося фінансування проекту» (Україна молода, 01.02.2007, с. 7). Закономірно, що згадану транспозицію фіксують передусім художньо-публіцистичний жанр нарису та діалогічно-розмовний жанр інтерв'ю.

Сучасні українські газетні контексти засвідчують узусне вживання двох нових складених сполучників — з *огляду на те що* і *зважаючи на те що*, які передають причинові семантико-синтаксичні відношення як причину-підставу, обґрунтування. Вони утворилися внаслідок нарощення сполучника *що* на адвербіальну сполуку, до складу якої входить похідний прийменник (відповідно з *огляду на й зважаючи на*) і займенник *те*¹⁶. На думку Л. І. Дубовик, логічні препозитиви з *огляду на*, *зважаючи на* в таких побудовах стосуються суб'єктивної сфери мовця, оскільки репрезентують логічну мотивацію¹⁷, напр.: «З *огляду на те що* цією ж дорогою успішно перейшли до слави Юрій Винничук, Оксана Забужко та Сергій Жадан, можна констатувати прижиття технології творення “зірок” на українському літературно-книжковому ринку» (Україна молода, 07.06.2008, с. 13); «З *зважаючи на те що* падіння цін на житло в США триває, можливі подальші збитки, пов'язані з іпотечним кредитуванням у США» (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с. 7).

¹³ Коваль А. П. Зазнач. праця.— С. 179.

¹⁴ Дубовик Л. Зазнач. праця.— С. 228.

¹⁵ Жовтобрюх М. А. Зазнач. праця.— С. 135.

¹⁶ Городенська К. Г. Функціональні зони сполучників в українській науковій мові // Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць.— К., 2005.— Вип. 6.— С. 9.

¹⁷ Дубовик Л. Зазнач. праця.— С. 231.

Інші складені причинові сполучники — у зв'язку з тим що, завдяки тому що та ін. мають обмежене використання в сучасних українських газетних текстах, передусім їх фіксують оперативно-інформаційні міні-жанри: дописи, повідомлення, політико-економічні огляди й коментарі. Однак такі сполучники виразно стилістично диференційовані: перший передбачає у своїй значеннєвій парадигмі вказівку на чітку, обов'язкову причину і виражає закономірну каузальну залежність між двома явищами дійсності, другий конденсує в собі відтінок сприятливої причини для актуалізації висновкового наслідку. Пор.: «Основні вимоги пікетувальників полягають у контролюванні за цінами на дизельне паливо, у зв'язку з тим що їх зростання зриває посівну і загрожує неврожаєм» (Україна молода, 12.04.2008, с. 13); «Завдяки тому що у Польщі збереглися документи, їй вдалося багато що з'ясувати» (Урядов. кур'єр, 09.05.2008, с. 6).

Як засвідчує обстежений матеріал, підрядні причинові частини досить вільно розташовуються у структурі складнопідрядних речень, проте частіше вони вживаються в постпозиції, що, очевидно, можна пояснити функціональною природою цього типу речень — повідомляти про дію (ознаку) в головній частині й аргументувати, умотивувати потребу, причину доцільності / недоцільності її реалізації, демонструвати результативний наслідок у підрядній частині. До того ж специфіка деяких підрядних сполучників, таких як *бо*, *адже*, приєднувати тільки постпозитивну підрядну частину нерідко корегує зазначене розташування предикативних частин.

Цікавим є також зв'язок між причиною й оцінкою в багатьох складнопідрядних реченнях із підрядним причини, оскільки журналіст, описуючи реальні події, факти, життєві обставини тощо, не лише створює причиновий зв'язок між суб'єктами, а й нерідко сам або за допомогою співрозмовника (в інтерв'ю) оцінює описувані явища, щоправда суб'єктивно, надаючи складнопідрядному реченню оцінної модальності. Наприклад: «...Українська народна пісня має планетарне значення, оскільки вона є високодуховною, мистецьки довершеною» (Культура і життя, 01.10.2008, с. 2); «Він не згодний і зі схемою приватизації Одеського припортового заводу, оскільки вона є новою і також не відповідає національній безпеці» (Факти, 12.03.2008, с. 2); «Я сподіваюся на краще поведження поліцейських, *адже* це буде міжнародне змагання неймовірно високого рангу» (День, 15.04.2008, с. 14). Такий високий ступінь вираження позиції автора, який коментує, оцінює і пояснює факти навколишньої дійсності, є характерною особливістю складнопідрядних речень з підрядним причини в контексті публіцистичного викладу.

Активність *допустових* складнопідрядних речень спричинена здатністю семантичних компонентів у їхньому складі вступати в різні типи відношень, серед яких Н. О. Ковальова виділила такі: вираження зворотної зумовленості у процесі порівняння суб'єктного та об'єктного компонентів за їхніми спільними й індивідуальними ознаками або сферами функціонування; реалізація неможливості, недостатності, обмеженості або відсутності певних дій і ознак суб'єкта за наявності реальних або можливих передумов, що сприяють їхньому виявленню; репрезентація позитивної характеристики суб'єкта за відсутності передумов або наявності підстав, що перешкоджають цій характеристиці; вираження результату дії суб'єкта, протилежного очікуваному¹⁸.

Найуживанішим засобом зв'язку підрядної допустової частини з головною слугує допустовий сполучник *хоч* (*хоча*) як універсальний, стилістично нейтральний засіб. Щоправда, деякі дослідники визначають сполучник *хоча* як стиліс-

¹⁸ Ковальова Н. О. Знач. праця.— С. 14.

тично забарвлений, такий, що, крім основного значення, вносить у систему зв'язку певний стилістичний колорит¹⁹. Пор.: «Педагоги, представники влади, особливо сільські..., волюють мовчки спостерігати, хоч могли б запобігти їм [трагедіям]» (Голос України, 27.03.2008, с. 18); «Це поет всеперемагаючого оптимізму, хоча багато його тем розкраюють серце своєю невідомою трагедійністю» (Літ. Україна, 07.02.2008, с. 6); «“410-й завод” на межі банкрутства, хоча з приходом нового директора має шанс стати на ноги» (Україна молода, 03.10.2008, с. 7).

Останнім часом у функції засобу зв'язку між частинами складнопідрядного допустового речення активізувалося вживання спеціалізованих парних допустово-протиставних сполучників *хоч (хоча)...* *а, хоч (хоча)...* *але, хоч (хоча)...* *та, хоч (хоча)...* *однак* тощо. «Завдяки варіативності другого компонента, — як слушно зауважує Н. Ю. Ясакова, — ці кон'юнктиви створюють своєрідну парадигму — групу функціонально і структурно однотипних одиниць, які відзначаються різною продуктивністю»²⁰. Серед згаданих парних допустових сполучників найуживанішим є *хоч... але*: «*Хоч і прикро від баченого, але відчуваєш якесь психологічне полегшення...*» (Україна молода, 20.01.2009, с. 4); «*Хоча* проектно-кошторисна вартість робіт із перепрофілювання поліклініки становила на той час майже два з половиною мільйони, *але* виділили і освоїли тоді 300 тисяч» (Голос України, 26.03.2008, с. 8); «*Хоч* не надовго, лише від Різдва до Водохреща, *та* все ж центр етнокультурного життя України за доброю традицією останніх років переміщається на Прикарпаття» (Україна молода, 20.01.2009, с. 4); «*Хоча* чимало політиків — учасників “процесу” й досі сумніваються у правових підставах рішення парламенту, вважаючи його політичним, *однак* роблять спробу завоювати київський плацдарм» (Голос України, 26.03.2008, с. 14). За такого аналітичного поєднання предикативних частин складнопідрядні допустові речення є стилістично забарвленими, бо на семантику допустового сполучника *хоч (хоча)*, що виражає обмеження, застереження в підрядній частині, нашаровується протиставна семантика головної частини, сконденсована навколо сполучника *але (а, та, однак)*. Унаслідок цього посилюється протиставний аспект речення, увиразнюється його результативність, загострюється стверджувальність, підсилюється невідповідність.

Помітною є тенденція до розширення складу допустових сполучників у «напряму аналітизації та ускладнення структури»²¹. Арсенал аналітичних допустових сполучників, уживаних в українських газетних текстах початку ХХІ ст. у ролі засобу зв'язку підрядної і головної частин, поповнився новим складеним сполучником *попри те що*, який використовують дедалі ширше — нарівні з *незважаючи на те що*. Пор.: «*Попри те що* головну сцену прикрашав заклик відмовитися від нікотину заради України й від алкоголю — заради її волі..., омріяного “протверезіння” не настало» (Україна молода, 10.06.2008, с. 14); «*Попри те що* цього разу влада переходить від республіканської до демократичної адміністрації, процес її передачі відбувався гладенько» (Україна молода, 20.01.2009, с. 11); «*Незважаючи на те що* за його плечима важка доля, голодне сирітське дитинство, ветеран і сьогодні не втрачає інтересу до життя та бадьорого настрою» (Голос України, 26.03.2008, с. 7). Закономірно, що обидва сполучники в досліджуваних контекстах приєднують допустово-обмежувальну підрядну частину, розташовану переважно в препозиції. Це зміщує змістовий акцент із допустового відношення на обмежувальне, концентрує увагу на залеж-

¹⁹ Марич С. М. Знач. праця.— С. 18.

²⁰ Ясакова Н. Ю. Знач. праця.— С. 6.

²¹ Там же.— С. 1.

них від основного повідомлення характеристиках, які для автора (і відповідно — читача) видаються важливішими, доповнює констатаційний зміст головної частини. Узагалі для українського газетного мовлення початку ХХІ ст. характерне переважно препозитивне вживання підрядної допустової частини у складнопідрядному реченні, що, на відміну від поширеної в ХХ ст. тенденції до постпозитивного їхнього використання в художньому мовленні²², є специфічною ознакою публіцистичного стилю на сучасному етапі розвитку української літературної мови. Очевидно, це пов'язано з великими стилістичними можливостями препозитивних підрядних уживань (значення актуалізації додаткового повідомлення, уточнення змісту, розширення загального тла каузальності тощо).

Відзначимо появу тенденції до збільшення кількості складнопідрядних допустових речень, у яких підрядна допустова частина з'єднується з головною сполучнословними єдностями *де (б) не, хто (б) не, скільки не* та ін. або сполучнословно-сполучниковими парами *скільки не... а, скільки не... але, скільки не... проте* тощо, «указуючи на те, що крайній вияв ознаки в підрядній допустовій частині не впливає на виконання дії чи появу стану в головній частині»²³. Наприклад: «Етнічні чехи, *де б* вони *не* жили, бережуть культурні надбання своїх предків» (Культура і життя, 29.10.2008, с. 3); «Парламент захоче цілком контролювати уряд, *хто б* там *не* був: Тимошенко, Дорошенко, Кириленко...» (Високий Замок, 04.10.2007, с. 4); «*Скільки б* людей *не* народжувалося, *але* сила людської думки розвиватиметься пвидпне» (Україна молода, 21.06.2008).

Зрідка, прагнучи до оригінальності, журналісти виносять згадані структури в заголовки статей, які, будучи актуалізаторами змісту газетної публікації, одразу інтригують читача своєю нестандартністю, незвичною побудовою та метафорично-образною стилістичною конотованістю, напр.: «*Скільки не* кажи “халва”, *а* в роті від того солодше не стане» (Голос України, 09.01.2008, с. 3).

Сполучники *хай, нехай, дарма що* як засоби зв'язку між предикативними частинами складнопідрядного допустового речення вживаються не часто. Обмеження сфери їхнього використання в сучасному українському газетному мовленні можна пояснити яскраво вираженим емоційним та розмовним забарвленням, а тому вони є прерогативою поетичної мови, рідше — художньої прози²⁴. Лише зрідка в художньо-публіцистичних газетних жанрах, як-то нарис, репортаж-роздум, відгук, ці сполучники допомагають формувати образний контекст, напр.: «На думку Марібе Токасі, навіть неживі квіти є символом життя — *хай* у іншій формі» (День, 23.10.2007, с. 8). У цьому випадку підрядна частина набуває стилістичного значення підкресленого твердження²⁵, що досить характерно для газетного повідомлення з інформативного боку, а незвичне для підрядних частин зі сполучниками *хай, нехай* постпозитивне розташування створює в публіцистичному тексті легкий стилістичний відтінок розмовності, обмежувального застереження.

У газетних текстах спостерігаємо дедалі активніше структурне ускладнення допустових сполучників частками *навіть, би, б*, рідше — протиставними спо-

²² *Эстрина Л. С.* Уступительные конструкции в художественной речи (первая треть XIX — 40–70 гг. XX в.) // Семантика и функционирование синтаксических единиц : Сб. науч. тр. — Казань, 1983. — С. 145.

²³ *Городенська К. Г.* Граматичний словник української мови : Сполучники. — К. ; Херсон, 2007. — С. 61, 209–211.

²⁴ *Кващук А. Г.* Особливості вживання *хай, нехай* у функції допустових сполучників у сучасній українській літературній мові // Наук. зап. Станіслав. держ. пед. ін-ту. Філол. сер. : Зб. наук. праць. — Станіслав, 1960. — Т. 4. — С. 192.

²⁵ Там же. — С. 184.

лучниками *а, але, проте, однак*, що підсилює певний зміст на тлі попереднього, актуалізує семантику сполучників допустовості, модифікує значення певного відрізка речення, напр.:

«Воно зворушує тихо-іскристою перемогою людського духу, *хай навіть* зараз він потупив очі перед безликим лихом» (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с. 19); «У мене вийшла особливо цікавою партія з Олексієм Шировим, *навіть попри те що* вона закінчилася внічию» (Україна молода, 27.06.2008, с. 22); «...Кожне українське серце, *хоч би де* воно було, — це жива територія мови, культури, духу, отже, і української державності» (Літ. Україна, 04.09.2008, с. 1); «*Але хоч би які* колізії готувало нам життя, Юлія Тимошенко не відмовиться від бажання боротись із компанією “Венко”» (Україна молода, 26.06.2008, с. 4).

Типовими в мові української преси початку ХХІ ст. є складнопідрядні допустові речення з фразеологізованими підрядними на зразок *хай там як; хай там як, а...; хай там що кажуть; хоч там як, а...; хоч би там як, але...* зі значенням «за всіх умов і обставин; незважаючи ні на що»²⁶ та рідше вживаною фразеологізованою підрядною частиною *як не крути, а...* зі значенням «що не роби, як не хитруй, нічого не вдієш»²⁷. Пор.:

«*Хай там як, а* півзахисникові “Манчестер Юнайтед” не вдавалося “намалювати” особливих загроз воротам Леманна аж до кінця першого тайму» (Україна молода, 21.06.2008, с. 15); «*Хай там що кажуть*, українське книговидання поліпшується і розвивається» (Україна молода, 26.06.2008, с. 13); «*Хоч би там як, але* кіровоградці завдяки вікопомному рішенням № 405 одночасно позбулися зеленої Лісопаркової зони, міського саду (пам’ятка архітектури, до речі), частини набережної...» (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с. 4); «...*Як не крути, а* надійнішого способу збереження грошей, аніж відкриття депозитного рахунку, немає» (Високий Замок, 15.01.2009, с. 5).

Такі колоритні конструкції переважають у спортивних та інформаційних повідомленнях, дописах і репортажах, надаючи висловленням живих розмовних інтонацій, посиленої експресивності, спрямованої на реалізацію висловленого, ствердження його важливості всупереч обставинам.

Отже, в українських газетних текстах початку ХХІ ст. причинові та допустові складнопідрядні речення виявляють нові функціонально-стилістичні особливості, зумовлені переважно специфікою маркерів семантико-синтаксичних відношень у їхній структурі, змістовим наповненням компонентного складу та розташуванням головної і підрядної частин.

(Вінниця)

I. Y. ZAVALNIUK

NEW SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF COMPLEX SENTENCES IN THE UKRAINIAN NEWSPAPER TEXTS OF THE BEGINNING OF 21-ST CENTURY

The stylistic specific features of functioning of complex sentences of cause and admission semantics in the Ukrainian newspaper texts of the beginning of the XXI century, identified by way of connection of subordinate part with the main part, by the location and value filling of predicative parts is investigated in the article; the new tendencies of the use of these types of complex sentences are observed in different newspaper genres.

Keywords: complex sentence with a subordinate clause of cause, complex sentence with a subordinate clause of admission, conjunctions of cause, conjunctions of admission, causative features, admissive features.

²⁶ Фразеологічний словник української мови / Уклад. В. М. Білоноженко та ін.— К., 1993.— С. 978.

²⁷ Там же.— С. 402.